

Çukurova Üniversitesi (Adana) Kampüsündeki Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

Some Medicinal and Aromatic Plants in the Campus of Çukurova University (Adana)

Nacide KIZILDAĞ*

Çukurova Üniversitesi, Merkezi
Araştırma Laboratuvarı, 01330,
Adana, Türkiye
E-mail: nkizildag@cu.edu.tr

Cengiz DARICI

Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 01330,
Adana, Türkiye
E-mail: cdarici@cu.edu.tr

Agah Bahadır ÖZTÜRK

Adıyaman Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Aile Hekimliği ABD, Adıyaman,
Türkiye
E-mail: dr-agahoz@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada Çukurova Üniversitesi (Adana) kampüsünde yetişen bazı tıbbi ve aromatik bitkiler tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, kampüs içerisinde yetişen bu bitkilerin bilinçli olarak korunmaları, hem de çoğaltılmalarına dikkat çekmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan arazi çalışmaları sonucunda tıbbi açıdan değerli 58 takson tespit edilmiştir. Bu bitkiler içerisinde kampüste doğal olarak gelişen, tıbbi açıdan değerli ve halk tarafından kullanımı yaygın olan örnekler de bulunmaktadır. Zaman zaman kampüse yakın mahallelerden gelen insanlar bu bitkileri olgunlaşma ve/veya çiçek-meyve döneminde toplayarak hem kendi ihtiyaçları için kullanmakta, hem de fazlasını çevresindeki yakınlarına veya isteyenlere sunmakta, hatta satarak aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Bu davranış özünde zararsız görünmesine rağmen, özellikle bitkilerin gelişmesine uygun olmayan mevsim veya yıllarda bu bitkilerin ortamda yeterince bulunmaması ve aşırı toplanmaları nedeniyle sayılarının azalmasına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi ve aromatik bitkiler, insan sağlığı, tıbbi etki, Adana

Abstract

In this study, some medicinal and aromatic plants grown in campus area of Çukurova University (Adana) have been try to introduce. The study has been performed to attract notice on the 58 kind of medicinal and aromatic plants found by field work in the campus area, for both the protection under expertise's knowledge and their reproduction. There are also well known valuable plants in terms of medicinal, grown naturally in the campus area, within them. From time to time, people lived near neighborhood of university campus collect these plants when they are maturation and/or flower/fruit terms for both their needs and serving to their closes. They also sometimes sell the leftovers to gain income for their families. Although these kind of behaviors look like innocent, the number of plants diminish unsafely due to the lack of them and their excessively gathering during the development years and seasons of the plants.

Keywords: Medicinal and aromatic plants, human health, medicinal effect, Adana

*Corresponding author / Sorumlu yazar
Handling Editor: B. Toprak

1. Giriş

Bitkiler binlerce yıldır insanlığın pek çok ihtiyacını karşılayan temel canlılardır. Doğaya dönüşün bir slogan haline geldiği günümüzde tıbbi ve aromatik bitkilerin önemi daha da artmıştır (Gezgin 2006). Sadece hastalıkları tedavi için değil, aynı zamanda sağlıklı yaşamak için de bu bitkilerin değerlendirilmesi sağlık, kozmetik ve diğer sektörlerde yoğun olarak gündeme alınmıştır. Üstelik bu bitkilerin birçoğunun insan metabolizmasına uygun olmaları nedeni ile hem tercih edilenlerin çeşidi, hem de eskiden beri kullanılanların tüketimleri artmış ve kültüre alınmaları daha bir önem kazanmıştır. Hatta bu gelişme tüm Dünya'da da gözlenmiştir. Fakat bu bitkiler ile ilgili bilgilerin çok dağınık ve çoğu kez bilimsellikten yoksun olması, onların kullanımını özendirilen kişi veya kurumların

biyolojik kavramlara sahip olmamaları nedeniyle kullanımları istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca her bitkinin yetiştiği her ortamda aranılan niteliklere sahip olamayacağı açıktır. Bu amaçla önce bölgesel, sonra ülke çapında bu bitkilerin ekolojik özelliklerine bağlantılı olarak etken maddelerinin miktarları ortaya konulup optimum değerleri belirlenmelidir. Ancak bu çalışmalardan sonra hem kullanılacak bitkiler bölgeleri ile birlikte önerilebilir, hem de yetişme ortamlarının korunup iyileştirilmesi için gerekli bilimsel yöntemler geliştirilebilir. Gelişmiş ülkeler tedavide bitkisel kaynaklara yönelmiş durumdadırlar. Bu amaçla kullanılan ilaçların önemli bir kısmı doğal kaynaklı olup oranları gelişmiş ülkelerde %60, gelişmekte olan ülkelerde ise %4 civarındadır (Tanker ve Tanker 1991).

20. yüzyılın başlarında ilaçların %40'ı bitkilerden üretilirken 1970'li yıllardan sonra bu oran %5'lere kadar düşmüştür. Sentetik ilaçların neden olduğu ciddi sağlık sorunları, bazı kronik rahatsızlıkların kesin sonuç alıcı tedavisinin olmayışı ya da hasta için uzun, rahatsızlık verici oluşu ve getirdiği ekonomik yük, alternatif tıp uygulamalarına olan talebi arttırmıştır (Özçelik ve Balabanlı 2005; Bayram vd. 2010).

Dünyada 80.000'den fazla bitki türü tıbbi ve aromatik kaynaklıdır (Joy vd. 2001). Türkiye ise coğrafi konumu ve farklı iklimsel özellikleri ile pek çok bitkinin gen merkezi olup çok sayıda endemik bitki türlerine sahiptir. Türkiye'de yayılış gösteren takson sayısı 11.466'sı doğal olmak üzere toplam 11.707'dir (Güner vd. 2012).

Tüm ülkelerde yaşam düzeyi yükseldikçe tüketim de artmaktadır. Bu artış, tıbbi ve aromatik bitkiler için de geçerli olup tüketim alanları çok genişlemiştir. Bu bitkilerin en önemli kullanım alanları ilaç, parfüm, kozmetik, diş macunu, sabun, şeker sanayi olup baharat olarak da tüketilmektedirler (Baytop 1999). Artan kimyasal ilaç üretimi ve kullanımından kaynaklanan yan etkiler ve yarattığı ağır ekonomik yük insanların artan düzeyde doğal bitkilere yönelmesine sebep olmaktadır. Fakat bu bitkilerin de bilinçsiz kullanılmaları ölümlere bile neden olabilmektedir. Bu konuda tıbbi ve aromatik bitkilerin doğru teşhis edilmesi, doğru kullanımları ve halkın bilinçlendirilmesinin önemi giderek artmaktadır.

Bu çalışma ile 2013-2014 yıllarında, Çukurova Üniversitesi (Adana) kampüsünde belirlenen en yaygın, doğal olarak yetişen ve kültürü yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin tanıtılması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışma 2013-2014 yıllarında, zengin bir flora sahip olan Çukurova Üniversitesi kampüsünde (Enlem: 37°3'26"N Boylam: 35°21'18"E) yapılmıştır. Bu bitkilerin familyaları ve türleri alfabetik sıraya göre dizilmiş, halk arasında bilinen adları, tıbbi ve aromatik amaçla kullanılan kısımları ve etkileri belirtilmiştir. Kullanım amaçları çok çeşitli olduğu için en yaygın bilinenleri tercih edilmiştir. Bitkilere zarar vermemek amacıyla doğadan toplanmadan kampüs içinde yerinde teşhis edilmişlerdir.

3. Bulgular

Araştırma sonuçlarına göre Çukurova Üniversitesi kampüsünde en yaygın 38 familya ve 56 cinsine ait toplam 58 tür belirlenmiş ve halk arasında bilinen adları ile en yaygın tıbbi özellikleri Tablo 1' de sunulmuştur (Baytop 1999; Yücel 2014). Çalışma sonucunda Anacardiaceae ve Lamiaceae'nin en çok türle temsil edildiği (7'şer tür) belirlenmiştir.

Tablo 1. Çukurova Üniversitesi (Adana) kampüsünde yetişen bazı tıbbi ve aromatik bitkiler

Familya	Tür	Halk arasında bilinen adı	Bitkinin kullanılan kısmı	Tıbbi etkisi
	<i>Anethum graveolens</i> L.	Dereotu	Yaprak	Sinirleri yatıştırır, sindirimi kolaylaştırır. Tiroid hormonlarını dengeler.
	<i>Apium graveolens</i> L.	Kereviz	Kök, yaprak	Şeker ve yüksek tansiyonu düzenler, karaciğer ve mideyi kuvvetlendirir. Baş ağrılarında iyi gelir.
	<i>Daucus carota</i> L.	Havuç	Kök	İdrar ve gaz söktürücüdür. Unutkanlığa iyi gelmektedir.
Anacardiaceae	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Rezene	Tohum	Anne sütünü artırır, mide- bağırsak gazlarını giderir.
	<i>Pistacia lentiscus</i> L.	Sakız ağacı	Reçine	Mide ülserini iyileştirici ve ağız kokusunu gidericidir.
	<i>Pistacia terebinthus</i> L.	Menengiç	Meyve	Saç dökülmesine karşı yararlıdır. Egzamaya iyi gelmektedir.
	<i>Rhus coriaria</i> L.	Sumak	Yaprak ve meyve	İshal kesici, boğaz enfeksiyonları ve diş rahatsızlıklarını önler.
	<i>Achillea millefolium</i> L.	Civanperçemi	Yaprak ve çiçek	İdrar yolu iltihaplanmasında, böbrek taşı, şeker hastalığı, hemoroide karşı faydalıdır. Menapoz sıkıntılarını hafifleticidir.
	<i>Anthemis nobilis</i> L. (All.)	Alman papatyası	Çiçek	Uykusuzluk, yara ve diş ağrılarında etkilidir.
Asteraceae	<i>Artemisia absinthium</i> L.	Ak pelin	Çiçek	Kurt düşürücü, tonik ve damar açıcıdır.
	<i>Cynara scolymus</i> L.	Enginar	Çiçek	Kandaki üre ve kolesterolü düşürür, karaciğer rahatsızlıklarını önler.
	<i>Taraxacum officinale</i> (L.) Weber	Karahindiba	Kök, yaprak	İdrar söktürücüdür ve kabızlığa iyi gelir.

Alliaceae	<i>Allium cepa</i> L.	Soğan	Tohum ve soğan	Antibakteriyeldir, kanseri önler ve kalbi güçlendirir.
	<i>Allium sativum</i> L.	Sarımsak	Soğan	Bakteri, virüs ve sindirim sistemi parazitlerine karşı en etkili antiseptiktir.
Betulaceae	<i>Alnus glutinosa</i> L.	Kızılağaç	Meyve	Alerjen etkisi vardır.
Brassicaceae	<i>Capsella bursa pastoris</i> (L.) Medik.	Çobançantası	Dal ve çiçek	İdrar söktürücü, yara, burun, diş ve dişeti kanamalarına karşı iyileştiricidir.
	<i>Sinapis arvensis</i> L.	Hardal	Yaprak ve tohum	Baş ağrısı, romatizma ve şeker hastalığını önler.
Capparidaceae	<i>Capparis spinosa</i> L.	Kapari	Meyve ve tomurcuk	Çiğer ve dalağa iyi gelir, kanserli hücrelerin gelişimini önler.
Cistaceae	<i>Cistus creticus</i> L.	Laden	Çiçek ve yaprak	Balgam söktürücü, kabızlık ve saç dökülmesine karşı etkilidir.
Cucurbitaceae	<i>Ecballium elaterium</i> L.	Eşek hıyarı	Meyve	Sinüzit ve sarılığı önler.
Cupressaceae	<i>Juniperus spp.</i> L.	Ardıç	Meyve ve tohum	Romatizma ve soğuk algınlığını önler ve kalbi kuvvetlendirir.
Elaeagnaceae	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	İğde	Çiçek ve meyve	Soğuk algınlığı, öksürük ve bağırsak bozukluklarını düzeltir.
Ephedraceae	<i>Ephedra campylopoda</i> L.	Deniz üzümü	Meyve	Astımı tedavi edicidir.
Euphorbiaceae	<i>Ricinus communis</i> L.	Hint yağı	Tohum	İshal yapıcı, idrar söktürücüdür.
Fabaceae	<i>Ceratonia siliqua</i> L.	Keçiboynuzu	Meyve	Nefes darlığına iyi gelir, akciğer kanserine karşı korur, hafızayı güçlendirir.
Fagaceae	<i>Quercus coccifera</i> L.	Kermes Meşesi	Meyve	Bağırsak bozukluklarını giderir, boğaz ve bademcik iltihaplarını giderir.
Hypericaceae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Sarı Kantaron	Yaprak, çiçek, meyve, dal, kök	Mide rahatsızlıklarında, yaralarda iltihap kurutucu, ateş düşürücü, kan yapıcıdır.
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	Ceviz	Meyve	Kanın pıhtılaşmasını önler, kalp-damar hastalıklarını önler.
	<i>Lavandula</i> L.	Lavanta	Yaprak ve çiçek	Sinirleri yatıştırıcı, idrar söktürücü, öksürüğü kesici ve ateşi düşürücü etkileri vardır.
	<i>Melissa officinalis</i> L.	Melisa	Yaprak	Beyin, Kalp, Rahim ve Sindirim sistemi üzerinde koruyucu kuvvetlendiricidir.
	<i>Mentha spicata</i> L.	Nane	Yaprak	Antibakteriyeldir. Safra salgısını artırır, akut ve kronik gastrite karşı koruyucudur.
Lamiaceae	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Fesleğen	Yaprak	Sindirim ve sinir sistemini düzenler, Anne sütünü artırır.
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Biberiye	Yaprak	Şeker düşürücüdür, ayrıca sindirimi düzenler.
	<i>Salvia officinalis</i> L.	Adaçayı	Yaprak ve çiçek	Boğaz enfeksiyonlarını, hazımsızlığı ve aşırı terlemeyi önler.
	<i>Thymus sp.</i>	Kekik	Yaprak	Solunum yolu rahatsızlıklarını, idrar yolu enfeksiyonlarını tedavi edicidir.

Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i> L.	Defne	Yaprak	Romatizmayı önler.
Liliaceae	<i>Asparagus racemosus</i> Willd.	Kuşkonmaz	Genç sürgün ve rizom	Kalbi güçlendirir, kanı temizler, idrar söktürücüdür.
Malvaceae	<i>Althea officinalis</i> L.	Gülhatmi	Çiçek	Solunum yolu rahatsızlıklarını ve diş ağrısını önleyicidir.
	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	Ebegümece	Yaprak ve kökleri	Soğuk algınlığı ve yaraların iyileşmesini hızlandırır.
Meliaceae	<i>Melia azedarach</i> L.	Tesbih ağacı, Zamzalak	Yaprak ve meyve	Romatizma ve ciltteki yaraları iyileştirici etkisi vardır.
Myrtaceae	<i>Myrtus communis</i> L.	Murt, Mersin yemişi	Yaprak ve dal	İştah açıcı, kanı dindirici ve ishal kesicidir
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L.	Zeytin	Yaprak	Şeker hastalığını ve tansiyonu düzenler.
Orchidaceae	<i>Orchis</i> sp.	Sahlep	Soğan	Bedeni ve zihni kuvvetlendirir, Bağırsak solucanlarını düşürmeye yardımcı olur.
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i> L.	Gelincik	Yaprak, dal ve meyve	Mantar hastalığını önler.
Pinaceae	<i>Pinus brutia</i> Ten.	Kızıl çam	Çam katranı	Mide ülserini iyileştirir.
Plantaginaceae	<i>Plantago lanceolata</i> L.	Sinir otu	Yaprak	Yara olgunlaştırıcıdır.
Platanaceae	<i>Platanus orientalis</i> L.	Çınar	Kabuğu	Sarılığı iyileştirir.
Poaceae	<i>Zea mays</i> L.	Mısır	Mısır püskülü	Böbrek kumu ve taşının düşürülmesini sağlar.
Primulaceae	<i>Cyclamen persicum</i> L.	Yer somunu	Yumru	Kabızlığı giderir, adet söktürür.
Punicaceae	<i>Punica granatum</i> L.	Nar	Meyve kabuğu	İshali önler.
Ranunculaceae	<i>Anemone coronaria</i> L.	Dağ lalesi	Soğan	Romatizma ağrılarında etkilidir.
Rosaceae	<i>Crataegus aronia</i> (L.) DC.	Alıç	Meyve ve yaprak	Kalp rahatsızlığı, damar sertliği, sinir sistemini yatıştırıcı ve tansiyon düşürücüdür.
	<i>Rubus canescens</i> L.	Böğürtlen	Kök, yaprak ve meyve	Prostat, rahim rahatsızlıkları, boğaz iltihaplarını gidericidir.
Tiliaceae	<i>Tilia</i> sp.	Ihlamur	Çiçek	Boğaz enfeksiyonlarını iyileştiricidir.
Ulmaceae	<i>Celtis australis</i> L.	Çitlenbik, Dardağan	Meyve	Nefes darlığı ve göğüs ağrısını dindirir, diş minelerini güçlendirir.
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L.	Isırgan otu	Yaprak, dal, tohum	Kansere karşı etkili, kalp ve şeker rahatsızlığında, mantar ve saç dökülmesini önleyicidir. Romatizma ağrılarında iyi gelir.
Valerianaceae	<i>Valeriana officinalis</i> L.	Kedi otu	Rizom ve kökleri	Sinir sistemini yatıştırıcı, açık yaralarda ve romatizmal ağrıları önler.
Vitaceae	<i>Vitis sylvestris</i> L.	Asma	Yaprak ve meyve	Kanama durdurucu ve ağrı dindiricidir.

4. Tartışma ve Sonuç

2013-2014 yıllarında, çalışma alanından elde edilen bulgulara göre kampüste 38 familya ve 56 cinse ait toplam 58 tıbbi ve aromatik bitki türü tespit edilmiştir (Tablo 1).

Sentetik ilaçların uzun yıllardan beri kullanılmaları sonucu pek çok insanda metabolizma bozuklukları ve allerjik reaksiyonlar geliştiği bilinmektedir. Bitkisel kaynaklı ilaçların insan tabiatına uyumu sayesinde bu yan etkiler ya hiç görülmemekte, ya da çok az ortaya çıkmaktadır. Hatta burada bilinçsiz yanlış kullanımlar veya doz aşımaları bile söz konusu olmaktadır (Yücel 2014).

Her yıl yanlış bitki kullanımı, ya da doğru bitkilerin yanlış dozlarda kullanılmaları sonucu başta ölümler olmak üzere, zehirlenmeler, sakatlanmalar, kanser gibi vakalar meydana gelmektedir (Özçelik ve Balabanlı 2005). Bir bölgede doğal olarak yetişen bitkilerin tanınması, doğru zamanda toplanmaları ve doğru kullanımları için çevredeki insanlar bilinçlendirilmeli, bu konuda konunun uzmanları öncülük etmelidir.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin sadece doğadan toplanarak insanların kullanımına sunulması mümkün olmayacağı için uygun alanlarda uzmanlar kontrolünde yetiştirilmeleri gereklidir. Özellikle endemik olanları çok daha büyük bir özenle korunmalı, hatta çoğaltılmaları için başta üniversiteler olmak üzere ilgili kuruluşlar bölgesel ve ulusal düzeyde araştırmalar yapmalı ve sonuçları mutlak surette uygulanmalıdır. Bu bitkilerle ilgili bilgilerin toplanacağı veri bankaları oluşturulmalı, iç tüketim ve dış ticaret verileri dikkate alınarak her bitkinin doğadan toplanacak ve üretilecek miktarları belirlenmelidir (Bayram vd. 2010). Öncelikle her bölgede tehlike altında olan endemik tıbbi ve aromatik bitkiler üretilerek korunmalı, böylece aynı zamanda hem tıbbi hem de ticari olarak değerlendirilmeleri sağlanmalıdır. Tüm bu işlemleri düzenleyen ve ulusal düzeyde kontrol edip devamlılığını sağlayan bir kurumun oluşturulması sağlanmalıdır.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin sürekliliğinin sağlanması ancak mevcut varlıklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımına bağlıdır. Ekolojik çerçeve içinde, ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerden daha etkin yararlanmak ve ekonomik getirisini arttırmak amacıyla gereken bilincin kazanılması için çalışmalara önem ve ağırlık verilmelidir.

Kaynaklar

- Bayram E, Kırıcı E, Tansı S, Yılmaz G, Arabacı O, Kızıl S, Telci İ. 2010.** Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010, Ankara, Bildiri Kitabı: 104-107.
- Baytop T. 1999.** Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul: 480 s.
- Gezgin D. 2006.** Bitki Mitosları. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M, Babaç MT. 2012.** Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını, İstanbul: 1290 s.
- Joy PP, Thomas J, Mathew S, Skaria BP. 2001.** Medicinal Plants, Tropical Horticulture Vol. 2. (Eds. Bose TK, Kabir J, Das P and Joy PP). Naya Prokash, Calcutta: 449-463.
- Özçelik H, Balabanlı C. 2005.** Burdur İlinin Tıbbi ve Aromatik Bitkileri, 1.Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım 2005, Burdur.
- Tanker M, Tanker N. 1991.** Farmakognozi. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Ankara.
- Yücel E. 2014.** Türkiye’de Yetişen Tıbbi Bitkiler Tanıma Klavuzu. Tür Mat San, Eskişehir: 234 s.